

๕๔. สมดุลยภาพแห่งธรรมทั้งปวง

Equilibrium of the Truths

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญของบทความ

ความเสมอกันแห่งธรรมทั้งหลายนั้น ไม่ว่าจะเป็ น “กุศลธรรม” คู่กับ “อกุศลธรรม” หรือ “โลกียธรรม” คู่กับ “โลกุตตรธรรม” ก็ตาม ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ แต่ละฝ่ายต่างสัมปยุตต์กัน โดยธรรมแต่ละอย่างต่างไม่ละเมิดซึ่งกันและกัน ความเสมอกันระหว่างธรรมในแต่ละดับในหมวดเดียวกัน ย่อมเกิด “สมดุลยภาพแห่งธรรม” ที่เท่าเทียมกัน ที่เรียกว่า “ปัสสัทธิยูกพาติ” คือ องค์ธรรมอันเป็นคู่ๆ ที่มีลักษณะเป็นคู่แห่งความสงบคู่กัน เช่น “โลกบาลธรรม” ได้แก่ “หิริ” และ “โอตตปปะ” เป็นเหตุสำคัญทำให้เกิด “ธรรมคุ้มครองโลก” หรือ ธรรมแห่งความสงบด้วยความเป็นกลาง คือ “อุเบกขา” ย่อมเกิดขึ้นใน “สมถภาวนา” เช่น “ฌานูปกขา” [จุดตถฌาน] กับ “วิปัสสนาภาวนา” เช่น “สังขารูปกขา” [ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร] เพราะในขั้นตอนของการตรัสรู้ [สัมโพธิ] นั้น ต้องมีความถึงพร้อมที่สมบูรณ์ใน “ไตรสิกขา” คือ “ศีล-สมาธิ-ปัญญา” แต่ในการเจริญภาวนากรรมฐานนั้น ธรรมที่เป็น “ปัสสัทธิยูกพาติ” กันนั้น ประกอบด้วย วิมุตติธรรม ๒ อย่าง ประการแรก คือ “เจโตวิมุตติ” [อธิจิตตสิกขา] โดยยึดมั่นเอา “อุเบกขา-เอกัคคตา” แห่งจุดตถฌาน โดยมีสมุฏฐานจาก “สมาธิ ๓” ได้แก่ (๑) “สุญญตสมาธิ” คือ สมาธิอันพิจารณาเห็นความว่างด้วยวิปัสสนาที่ให้ถึงความหลุดพ้น ด้วยกำหนด “อนัตตลักษณะ” (๒) “อนิมิตตสมาธิ” คือ สมาธิอันพิจารณาธรรมไม่มีนิมิต ด้วยวิปัสสนาที่ให้ถึงความหลุดพ้น ด้วยกำหนด “อนิจจลักษณะ” (๓) “อัปป์นิหิตสมาธิ” คือ สมาธิอันพิจารณาธรรมไม่มีความตั้งปรารภ ด้วยวิปัสสนาที่ให้ถึงความหลุดพ้น ด้วยกำหนด “ทุกขลักษณะ” กับ ประการหลัง คือ “ปัญญาวิมุตติ” [อธิปัญญาสิกขา] โดยยึดมั่นเอา “สังขารูปกขาญาณ” แห่งวิปัสสนาญาณ ๕ โดยมีสมุฏฐานจาก “วิโมกข์ ๓” ได้แก่ (๑) “สุญญตวิโมกข์” คือ หลุดพ้นด้วยเห็นความว่างหมดความยึดมั่น โดยอาศัย “อนัตตานุปัสสนา” ถอน “อตตาทินิเวส” (๒) “อนิมิตตวิโมกข์” คือ หลุดพ้นด้วยไม่ถือนิมิต โดยอาศัย “อนิจจานุปัสสนา” ถอน “วิปป์ลลสนนิมิต” (๓) “อัปป์นิหิตวิโมกข์” คือ หลุดพ้นด้วยไม่ทำความปรารภ โดยอาศัย “ทุกขานุปัสสนา” ถอน “ตัณหาปป์ณิธิ” เพราะฉะนั้น ความเข้าใจในภาวะของนามรูปโดยไตรลักษณ์ ทำให้เกิดความนึกคิดวางเฉยเป็นกลางในอารมณ์แห่งกรรมฐานนั้นๆ ที่เรียกว่า “อุเบกขา-ตตรัมมัชฌัตตตา” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเกิดปัญญาเห็นธรรมที่ “เกิด-ตั้งอยู่-ดับไป” หาแก่นสารไม่ได้ เจือคละไปด้วยทุกข์ที่แปรปรวนไม่สิ้นสุด จึงรู้เห็นแล้ว ก็เฉยไว้ดีกว่า ด้วยปัญญารู้เห็นว่า: “อุปาทานจันท์ ๕ เป็นทุกข์” ไม่ปลอดภัย อันตรายมากถึงชีวิต ไม่ใช่ธรรมที่เกษมจากโยคะกิเลสทั้งหลาย หนีจากมันดีกว่าด้วยแนวทางแห่ง “ทุกขนิโรธคามินีปป์ฏิปทา: อริยมรรค ๘” [ไม่เชื่อก็ลองดู] ฉะนั้น “ความเสมอกันแห่งธรรมด้วยสมดุลยภาพ” นั้น ก็เป็นอีกมุมหนึ่งในความนึกคิดในใจที่เกิดขึ้นจากการเจริญภาวนากรรมฐาน ซึ่งถือว่าเป็นแนวคิดในทางสร้างสรรค์ภายในตน.

บทความที่ ๕๔ ประจำปี ๒๕๕๘ – สมดุลยภาพแห่งธรรมทั้งปวง

ธรรมชาติของการดำรงชีวิตนั้น มนุษย์มี (๑) “ความฝันแห่งจินตนาการ” ที่ได้รับ (๒) “แรงดลบันดาลใจ” จาก (๓) “สิ่งแวดล้อม” เป็นสำคัญ องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นนั้น ย่อมเกิดจากประสบการณ์ที่มนุษย์ได้จาก “การเรียนรู้–Acquisition” ซึมซับด้วยกระบวนการทางจิตภายในตน [โยนิโสมนสิการ] และ “การเรียนรู้–Learning” [ปรโตโฆสะ] เพิ่มเติมในภายหลังจากสถาบันทางสังคม เช่น ครอบครัว ชุมชน สถาบันการศึกษา เป็นต้น สภาวะที่เกิดขึ้นในสมองของมนุษย์นี้ เรียกว่า “กระบวนการสร้างความคิด” ซึ่งจะแสดงออกเป็น “กระบวนการทัศน์–โลกทัศน์” นั่นคือ มุมมองที่มีต่อโลกและธรรมชาติตามกรอบความนึกคิดในใจ ได้แก่ ความเชื่อ ความศรัทธา ความเลื่อมใส ความคิดเห็น ค่านิยม ศาสนา ปรัชญา ขนบธรรมเนียม วิถีประชา ประเพณี กฎหมาย นิสัย อุปนิสัย อชยาศัย ภาษา พฤติกรรม ทั้งหมดเรียกรวมกันว่า “วัฒนธรรม–Cultures” ฉะนั้น สิ่งที่เชื่อมระหว่าง “ความนึกคิด–Concepts” กับ “ภาษา–Lexicon” คือ “ความจริงแห่งสรรพสิ่ง–Significations” หรือ “ธรรมชาติ–Nature: สรรพสิ่ง–Reality หรือ สิ่งแวดล้อม–Environments” มนุษย์ทั่วไปคิด [วิถีจิต] และแสดงพฤติกรรม [กรรม ๓: กายกรรม–วจีกรรม–มโนกรรม = สังขาร ๓: กายสังขาร–วจีสังขาร–มโนสังขาร] ออกมาตามความนึกคิดนั้นๆ เท่าที่จะสื่อความหมายได้ ที่เรียกว่า “อภิสังขาร ๓: เจตนาที่เป็นตัวการในการทำการ” ซึ่งจะทำหน้าที่กำหนดชั้นระดับคุณภาพของชีวิตและจิตใจตามสภาพเป็นจริงในขณะนั้นๆ ฉะนั้น ทั้ง “สังขาร ๓” กับ “อภิสังขาร ๓: ปุณฺณภิกสังขาร–อปุณฺณภิกสังขาร–อาเนญชาภิกสังขาร” หมายถึง สภาพที่ปรุ้งแต่ง ๑ ธรรมมีเจตนาเป็นประธานอันปรุ้งแต่งการกระทำ ๑ สัตถุเจตนาหรือเจตนาที่แต่งกรรม ๑ แต่อย่างไรก็ตาม สมองมนุษย์มีข้อจำกัดในการอธิบายหรือพรรณนาความจริงตามที่เป็นจริง เพราะอาศัยสื่อความหมายด้วย “ภาษา–ถ้อยคำ–Terms” [สมมติสังขาร–นามบัญญัติ] ซึ่งไม่สามารถบรรยายความจริงได้อย่างครอบคลุมในทุกด้านของ “อรรถรส” [A Nuance of Language] นั้นๆ ได้ จึงเป็นการเปิดช่องโหว่ให้คิดในสิ่งที่ไม่เป็นจริงได้ตลอดเวลา เพื่อบอกว่ามันเป็นจริงตามนั้น ตามนัยทางพระพุทธศาสนานั้น มนุษย์ไม่ได้มีจิตที่บริสุทธิ์ เพราะการเกิดอุบัติของมนุษย์บนโลกนี้ ย่อมมี “เหตุมาจากความไม่บริสุทธิ์” [กิเลสที่กัสมุขุมจิต] ทำให้ทำทั้ง “กรรมดีและกรรมชั่ว” ซึ่ง “ผลวิบากกรรม” นั้น กำหนดแดนเกิดในภพชาติต่อไปเรื่อยๆ ไม่สิ้นสุด จึงเรียกว่า “สังสารทุกข์แห่งภวจักร” นั่นเอง ทั้งหมดนี้ เกี่ยวข้องกับแนวคิดของ “กฎแห่งกรรม” และ “กัมมัตสตกตา” [ภาวะที่สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน “ทำดีได้ดี–ทำชั่วได้ชั่ว”] ในข้อนี้ ต้องพิจารณาอย่างลึกซึ้ง เพราะเป็นเรื่องที่จับต้องตัวไม่ได้ เป็นเรื่องของ “ปัญญา” ล้วนๆ และที่สำคัญ เป็นความจริง แต่อย่างไรก็ตาม ภาวะดังกล่าวนี้ ปุณฺชนทั่วไปเข้าใจได้ยาก หรือไม่เชื่อเลยว่ามีจริง แต่ผู้ปฏิบัติธรรมมาอย่างถูกต้องนั้น สามารถเข้าใจได้ด้วยจิตที่เป็น “จุดตกตาม–ภานที่ ๔” ที่ประกอบด้วย “อภิญญา ๕” คือ ความรู้ยิ่งยวด–ความรู้ชัด กับ “ญาณ ๒” คือ ความรู้ยิ่งรู้–ปริชาหยั่งรู้ ดังนี้

หมวดอภิธาน ๕

- (๑) “**อิทธิวิธี-อิทธิวิธีญาณ**” คือ ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้
- (๒) “**ทิพโสต-ทิพโสตญาณ**” คือ ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์
- (๓) “**เจโตปริยญาณ**” คือ ญาณที่ให้กำหนดใจคนอื่นได้
- (๔) “**ปุพเพนิวาสานุสสติ-ปุพเพนิวาสญาณ**” คือ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้
- (๕) “**ทิพพจักขุ-ทิพพจักขุญาณ**” คือ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์

หมวดญาณ ๒

- (๑) “**ยถากัมมุปคตญาณ-อดีตังสญาณ**” คือ ญาณหยั่งรู้ส่วนอดีตและสาวหาเหตุปัจจัยอันต่อเนื่องมาได้
- (๒) “**อนาคตังสญาณ**” คือ ญาณหยั่งรู้ส่วนอนาคตและหยั่งผลที่จะเกิดสืบต่อไปได้

ในคราวนี้ ให้พิจารณาถึง คำว่า “**สังขาร ๓-Volitions**” [ตามนัยของสังขารในปัจจุสมุปบาท] “**อภิสังขาร ๓-Activity**” ดังนี้

“**สังขาร ๓**” หมายถึง **สภาพที่ปรุงแต่ง-ธรรมมีเจตนาเป็นประธานอันปรุงแต่งการกระทำ-สัญญาเจตนาหรือเจตนาที่แต่งกรรม** ได้แก่

- (๑) “**กายสังขาร**” คือ สภาพที่ปรุงแต่งการกระทำทางกาย ได้แก่ กายสัญญาเจตนา: ความตั้งใจทางกาย
- (๒) “**วจีสังขาร**” คือ สภาพที่ปรุงแต่งการกระทำทางวาจา ได้แก่ วจีสัญญาเจตนา: ความตั้งใจทางวาจา
- (๓) “**จิตตสังขาร-มโนสังขาร**” คือ สภาพที่ปรุงแต่งการกระทำทางใจ ได้แก่ มโนสัญญาเจตนา: ความตั้งใจทางใจ

“**อภิสังขาร ๓**” หมายถึง **สภาพที่ปรุงแต่ง-ธรรมมีเจตนาเป็นประธานอันปรุงแต่งผลแห่งการกระทำ-เจตนาที่เป็นตัวการในการทำกรรม** ได้แก่

- (๑) “**ปุญญาภิสังขาร**” คือ อภิสังขารที่เป็นบุญ สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายดี ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็นกามาวจรและรูปาวจร
- (๒) “**อปุญญาภิสังขาร**” คือ อภิสังขารที่เป็นปฏิบัติต่อบุญคือเป็นบาป สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายชั่ว ได้แก่ อกุศลเจตนาทั้งหลาย
- (๓) “**อานัญญาภิสังขาร**” คือ อภิสังขารที่เป็นอานัญญา สภาพที่ปรุงแต่งภพอันมั่นคงไม่หวั่นไหว ได้แก่ “**กุศลเจตนา**” ที่เป็น “**อรุปาวจร ๔**” หมายถึง “**ภาวะจิตที่มั่นคงแน่วแน่**” [อัปปนาสมาธิ] ด้วย “**สมาธิแห่งจตุตถฌาน**”

ในอันดับต่อไป ให้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับ คำว่า “ธรรม” [Dhamma] ตามนัยทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

“ธรรม” หมายถึง “สภาวะธรรม-ปรมัตถะ-ปรมัตถ์-ปรมัตถสัจจะ” [Absolute Truths] อันเป็น ความหมายสูงสุดโดยนัยแห่ง “อรรถบัญญัติ” [Terms] ซึ่งความหมายทั้งหมดนี้ จะประมวลรวมลงที่ คำว่า “ขั้น ๕” ที่เป็นทั้ง “สังขตธรรม” และ “อสังขตธรรม” [นิพพาน] ดังนี้

- (๑) **สภาพที่ทรงไว้** [States] – ธรรมคา-ธรรมชาติ-สภาวะธรรม-สัจธรรม-ความจริง
- (๒) **เหตุ** [Conditions] – ต้นเหตุ-ปัจจัย-องค์ประกอบ
- (๓) **สิ่ง** [Things] – ปราภฏการณ์-ธรรมารมณ์-สิ่งที่ใจคิด-ความนึกคิด
- (๔) **คุณธรรม** [Virtues] – ความดี-ความถูกต้อง-ความประพฤติชอบ
- (๕) **วิทยาการ** [Knowledge] – เทคโนโลยี-หลักการ-ทฤษฎี-กฎ-ระเบียบ-แบบแผน-ธรรมเนียม-หน้าที่
- (๖) **ความชอบ** [Righteousness] – ความถูกต้อง-ความยุติธรรม
- (๗) **พระธรรม** [Doctrines] – พระสัทธสาสน์-พระอนุสาสน์-คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงธรรม ให้เปิดเผยปรากฏขึ้น

แต่อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นิยามแบบใดก็ตาม ก็ให้ผู้ปฏิบัติแยกเป็นธรรม ๒ ประการ เพื่อกำหนดวางเป็น แนวทางในการปฏิบัติธรรม คือ (๑) เกิดมาอยู่ใน “โลกียธรรม” [วัฏฏะ] เพื่อแสวงหา “โภกขธรรม” ให้หลุด พันดับสังขารนี้ไปสู่ (๒) “โลกุตตรธรรม” [วิวัฏฏะ] ฉะนั้น ลัทธิหรือนิกายอันเป็นแนวทางปฏิบัตินั้นก็ จำแนกออกเป็น ๒ ฝ่าย ได้แก่ (๑) “มหายาน” คือ นิกายฝ่ายเหนือ ที่เรียกว่า “อูตรนิกาย” บางทีเรียกว่า “โพธิ สัตถวยาน” หมายถึง ยานของพระโพธิสัตว์ กับ (๒) “หินยาน-เถรวาท” คือ นิกายฝ่ายใต้ ที่เรียกว่า “ทักษิณ นิกาย” บางทีเรียกว่า “สาวกยาน” หมายถึง ยานของสาวก อย่างไรก็ตาม พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาทด้วยกัน แยกออกเป็น ๒ นิกาย แต่เป็นเพียง “นิกายสงฆ์” มิใช่ถึงกับเป็น “นิกายพุทธศาสนา” นั่น คือ แยกกันเฉพาะในหมู่นักบวช ได้แก่ (๑) “มหานิกาย-คณะมหานิกาย” ซึ่งมีนัยถึง “คามวาสี-พระบ้าน” ซึ่ง หมายถึง พระภิกษุที่อยู่วัดในบ้านในเมือง และ (๒) “ธรรมยุติกนิกาย-คณะธรรมยุต” ซึ่งแสดงนัยถึง “อรัญวาสี-ผู้อยู่ป่า-พระป่า” หมายถึง พระภิกษุที่อยู่วัดในป่า ที่เรียกว่า “พระกัมมัฏฐาน” ตามความเป็นจริง นั้น ไม่ว่าจะฝ่ายไหน ก็เป็นเรื่องของคนที่จะปฏิบัติตามคำสอนของพระศาสดาได้ดีแค่ไหน เป็นเรื่อง “เจตนา ของมนุษย์” ที่คิดเข้าข้างตนเองว่า (๑) “ถ้าทำอย่างนี้ดี เพราะตรงกับจริตพวกตน-รับได้” [ภาวะอ่อนข้อต่อ พระธรรมวินัย] หรือ (๒) “ถ้าทำอย่างนี้ไม่ดี เพราะไม่ตรงกับจริตพวกตน-รับไม่ได้” [ภาวะเอาดีตามพระ ธรรมวินัยทำให้เป็นพุทธะ-พระพุทธเจ้า] ก็ให้ระวังความเพี้ยนผิดทางเกิดขึ้น เพราะเข้าใจผิดๆ ให้เชื่อตาม “พระสัทธสาสน์-พระอนุสาสน์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า” [ถือปฏิบัติตามพระไตรปิฎก ปลอดภัยไว้ก่อน เพราะพวกมนุษย์ดัดเหม็นเชื่อถือได้ยาก ชอบพาหลงทิศอยู่เรื่อย] เป็นคุณชาติที่ดีที่สุด

อนึ่ง ให้มาพิจารณาถึง คำว่า “**ธรรม-ปรมัตต์**” ต่อคือว่า หลังจากเข้าใจดีกับ คำว่า “**ยาน**” ที่จะพาข้ามฟาก แม่น้ำแห่งโอฆะกิเลสทั้งหลาย [**กาม-ภพ-ทิฏฐิ-อวิชชา** หรือ “**โอฆะ**” คือ **สภาวะอันเป็นดุจกระแสน้ำ** ที่ไหลท่วมใจสัตว์ หรือ **กิเลสจุน้ำท่วมพาผู้ตกไปให้พินาศ** ได้แก่ **กาโมฆะ-ภโวฆะ-ทิฏฐโฆชะ-อวิชโชฆชะ**] พวกนี้คือ “**ไฟ-อัคคี**” [อัคคี ๓: **ราคะ-โทสะ-โมหะ = อกุศลมูล ๓**] พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนให้ละเอียด มันร้อนและจะไหม้หัวเอาคือๆ อย่าไปล้อเล่นกับมัน มันไม่ใช่เพื่อน หรือให้เปรียบเทียบกับกิเลส “**ปปัญจะ ๓**” [Mental Diffusion] คือ กิเลสเครื่องเน้นซ้ำ ดังนี้

“**อัคคี ๓**” หมายถึง **ไฟ-กิเลสที่เปรียบเหมือนไฟ เพราะเผาจนจิตใจให้เราร้อนและแผ่พร่านไป** ได้แก่

- (๑) “**ราหัลลิก**” คือ ไฟคือราคะ ได้แก่ ความติดใจ กระสัน ออยากได้
- (๒) “**โทหัลลิก**” คือ ไฟคือโทสะ ได้แก่ ความขัดเคือง ไม่พอใจ คิดประทุษร้าย
- (๓) “**โมหัลลิก**” คือ ไฟคือโมหะ ได้แก่ ความหลง ไม่รู้ไม่เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง

“**ปปัญจะ ๓-ปปัญจธรรม ๓**” หมายถึง **กิเลสเครื่องเน้นซ้ำ กิเลสที่เป็นตัวการทำให้คิดปรุงแต่งยึดเยื้อพิศดาร ทำให้เขวห่างออกไปจากความเป็นจริงที่ง่าย ๆ เปิดเผย ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ และขัดขวางไม่ให้เข้าถึงความจริงหรือทำให้ไม่อาจแก้ปัญหาอย่างถูกทางตรงไปตรงมา** ได้แก่

- (๑) “**ตัณหา-ฉันทะ**” คือ ความทะยานอยาก ความปรารถนาที่จะบำรุงบำเรอปรนเปรอตน ความอยากได้ออยากเอา
- (๒) “**ทิฏฐิ**” คือ ความคิดเห็น ความเชื่อถือ ถัทธิน ทฤษฎี อุดมการณ์ต่างๆ ที่ยึดถือไว้โดยมมกายหรือโดยอาการเชิดชูว่าอย่างนี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเท็จทั้งนั้น เป็นต้น ทำให้ปิดตัวเคลบ ไม่ยอมรับฟังใครตัดโอกาสที่จะเจริญปัญญา หรือคิดเตลิดไปข้างเดียว ตลอดจนเป็นเหตุแห่งการเบียดเบียนบีบบั่นผู้อื่นที่ไม่ถืออย่างตน หรือ ความยึดติดในทฤษฎี เป็นต้น ถือความคิดเห็นเป็นความจริง
- (๓) “**มานะ**” คือ ความถือตัว ความสำคัญตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ถือสูงถือต่ำ ยิ่งใหญ่เท่าเทียม หรือดีกว่าผู้อื่น ความอยากเด่นอยากยกชูตนให้ยิ่งใหญ่

เพราะฉะนั้น ทั้ง “**อัคคี ๓**” กับ “**ปปัญจะ ๓-ปปัญจธรรม ๓**” นั้น เป็นเรื่อง “**อกุศลธรรมในโลภียธรรม**” แต่สิ่งที่ควรพิจารณาเพิ่มเติมต่อจากนั้น คือ “**กุศลธรรมในโลภุตตรธรรม**” ที่กลายเป็นธรรมคู่ขนานกัน นั่นคือ “**กุศลธรรม**” คู่กับ “**อกุศลธรรม**” เท่ากับ “**โลภียธรรม**” และ “**กุศลธรรม**” แยกตัวออกเป็น “**โลภุตตรธรรม**” อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด พยายามนึกภาพให้ออกให้เข้าใจ ภาวะดังกล่าวนี้ คือ “**เส้นทางแห่งปัญญา**” ที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติในการเจริญภาวนากรรมฐาน อันเป็นแนวคิดหลักสำคัญ [ปรัชญา] ของพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า “**มัชฌิมาปฏิทา**” ที่จะนำทางให้เข้าถึงการบรรลุความตรัสรู้ “**สัมโพธิญาณ**” [อาสวัคชญาณ] หรือ “**กระแสแห่งพระนิพพาน**” ผู้ปฏิบัติธรรมทุกคนนั้น มีแนวคิดอันเป็นอุบายวิธีหรือกุสโลบายที่แยกกายในความนึกคิดในใจ ที่เรียกว่า “**โยนิโสมนสิการ**” คือ การคิดอย่างถูกวิธี มีเหตุผล เป็นไปตามหลักปัจจัยการ

ย่อมเกิดปัญญาญาณต่างๆ ไม่จำกัดในภูมิแห่งภาวนามยปัญญา แต่อย่าเกินคำสอนของพระศาสดา จนไปเปิดสาขาลัทธินิกายใหม่ๆ จนถึงขั้นทรยศต่อพระสัทธรรมที่แท้จริง แล้วพากันเป็นบ้าบอคอแตก ลงนรกกันเป็นคณะ ไม่ได้คืออะไร เพราะ “ตัณหา [ฉันทะ]-ทิฏฐิ-มานะ” นั่นเอง ให้พิจารณาเปรียบเทียบธรรมทั้ง ๒ ฝ่าย แห่งการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้อง ด้วยการชี้เหตุผลและภูมิปัญญาด้วยวิจารณ์ญาณ อันไม่ใช่ความงมงายหรือความหลง ที่เป็นไปตาม “สัตตพตปรามาส” (ข้อ ๓ ในสังโยชน์ ๑๐) คือ ความถือมั่นศีลพต โดยสักว่าทำตามๆ กันไปอย่างงมงายเห็นว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและวัตร นั่นคือ พากันทำตามเจ้าสำนักพาเป็นตามอารมณ์ท่าน [คิดเอาเองตั้งตนเป็นศาสดา] ดังนี้

โลกียธรรม [ขึ้นทางฟากข้างนี้]					
เหตุ					ผล
รูป	เวทนา	สัญญา	สังขาร	วิญญาณ	ขั้น ๕
รูป ๒๘	เจตสิก ๕๒			จิต ๘๕	วิภูษะ
กิเลสวัฏฏ์-กรรมวัฏฏ์-วิปากวัฏฏ์ [อวิชชา-ตัณหา-อุปาทาน] = โลกธรรม ๘					สังสารทุกข์
เศร้าหมอง-อกุศลกรรม-ทุกข์					อันธพาลุชน
สมมติสังขะ					

ฉะนั้น ให้ผู้ปฏิบัติธรรมใช้ยานแห่งพระสัทศาสนาของพระศาสดาเป็นหลักยึดมั่น อันไม่ผิดทางในการข้ามฟากนี้ มิฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจะเจตดิแน่นอน คือ ความล้มเหลวในการปฏิบัติธรรม เพราะอินทรีย์ไม่แก่กล้า แทนที่จะได้สั่งสม “อริยทรัพย์” กลับเป็นการพอกพูน “นรกทรัพย์” อย่างสาสม เพราะไปเชื่อสิ่งที่ผิด คิดจนตัวตาย จะบอกให้ ถ้าวอยู่ประเทศไทยด้วยกันนะ ถึงบอกให้รู้เป็นเครื่องระลึกของ “สติ” [อนุสติ-สติ น้อยๆ] และเครื่องเรียนรู้ของ “สัมปชัญญะ” [ปัญญารู้คมชัด-ปัญญารอบรู้] เจริญให้มาก “สติปัญญา ๔”

โลกุตตรธรรม [ลงทางฟากข้างโน้น]					
เหตุ					ผล
รูป	เวทนา	สัญญา	สังขาร	วิญญาณ	ขั้น ๕
รูป ๒๘	เจตสิก ๕๒			จิต ๘๕	วิภูษะ
โลกุตตรกุศลฉาน-อริยมรรค ๘-อริยผล ๔-สัมมาวิมุตติ-อริยสังข ๔ = โลกุตตรธรรม ๕					นิพพาน
ผู้รู้-ไม่ทำชั่ว ผู้ตื่น-ทำความดี ผู้เบิกบาน-ทำใจให้บริสุทธิ์					พุทธะ
ปรมัตตสังขะ					

จากรายละเอียดในภาพประกอบทั้ง ๒ อย่าง ข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่า มี “ขันธ ๕” อยู่ ๒ หมวด ที่จัดอยู่ใน (๑) “โลกียธรรม” ซึ่งประกอบด้วย “กุศลธรรม-อกุศลธรรม” หรือ “บุญญาภิสังขาร-อบุญญาภิสังขาร” และ (๒) “โลกุตตรธรรม” ซึ่งประกอบด้วย “กุศลธรรม-อภัยกตธรรม [อานัญญาภิสังขาร]” แต่อย่างไรก็ตาม ให้ทำความเข้าใจถึง คำว่า “อานัญชะ-อานัญชา” ให้ถ่องแท้ถึง “จุดตกฉาน” ว่าเกี่ยวข้องกับภูมิธรรมอะไรบ้าง

“รูปาวจรจุดตกฉาน” (พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 318-319 FILE 44) ถึงความไม่หวั่นไหว เพราะประกอบด้วย “โฆทานธรรม” ทั้ง ๑๖ ประการ (การชำระล้างให้บริสุทธิ์-การทำให้สะอาดไม่มีหมอง หรือ “โฆทาน” ได้แก่ ความผ่องแผ้ว ธรรมฝ่ายวิเศษ) สมจริงดัง คำที่ท่านกล่าวไว้ว่า:

- (๑) จิตที่ไม่ฟูบลง ชื่อว่า อานัญชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน โภคัสยะ (ความเกียจคร้าน)
- (๒) จิตที่ไม่ฟูขึ้น ชื่อว่า อานัญชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน อุทัจจะ (ความฟุ้งซ่าน)
- (๓) จิตไม่ยินดียิ่ง ชื่อว่า อานัญชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน รากะ (ความกำหนัด)
- (๔) จิตไม่ผลัดออก ชื่อว่า อานัญชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน พยาบาท (ความขัดเคืองแค้นใจ)
- (๕) จิตที่ไม่เกี่ยวเกาะ ชื่อว่า อานัญชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน ทิฏฐิ (ความเห็นผิด)
- (๖) จิตที่ไม่ผูกพัน ชื่อว่า อานัญชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน ฉันทราคะ (ความพอใจคิดใคร่)
- (๗) จิตที่หลุดพ้น ชื่อว่า อานัญชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน กามราคะ (ความคิดใจในกามคุณ)
- (๘) จิตที่ไม่พัวพัน ชื่อว่า อานัญชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน กิเลส (ความเศร้าหมอง)
- (๙) จิตที่ไม่มีเขตแดน เป็นต้น ชื่อว่า อานัญชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน เขตแดน (กิเลส)
- (๑๐) จิตที่มีอารมณ์เป็นหนึ่ง ชื่อว่า อานัญชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน กิเลสต่างๆ
- (๑๑) จิตที่ศรัทธากำกับแล้ว ชื่อว่า อานัญชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน อสัทธิยะ (ความไม่มีศรัทธา)
- (๑๒) จิตที่วิริยะกำกับแล้ว ชื่อว่า อานัญชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน โภคัสยะ (ความเกียจคร้าน)
- (๑๓) จิตที่สติกำกับแล้ว ชื่อว่า อานัญชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน ปมทชะ (ความประมาท)
- (๑๔) จิตที่สมาธิกำกับแล้ว ชื่อว่า อานัญชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน อุทัจจะ (ความฟุ้งซ่าน)
- (๑๕) จิตที่ปัญญากำกับแล้ว ชื่อว่า อานัญชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน อวิชชา (ความไม่รู้จริง)
- (๑๖) จิตที่ถึงความสว่างแล้ว ชื่อว่า อานัญชะ เพราะไม่หวั่นไหวใน ความมืดแห่งอวิชชา

เพราะฉะนั้น จิตที่เบิกบานและสะอาดบริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหลาย จัดเป็นธรรมในชื่อ “อภัยกตธรรม” และ “อานัญชาแห่งจุดตกฉาน” [ไม่รวมอรุปรมาณ ๔] คือ การชำระจิตให้สะอาดบริสุทธิ์ในทุกขณะจึงเป็นเรื่องสำคัญในการปฏิบัติธรรม ที่นอกเหนือจาก “ศีลวิสุทธิ” [สมาทานศีลและทำได้จริง ไม่ใช่แค่พูดแต่ลมปาก ซึ่งไม่ต่างจากลมตด คือ ตั้งใจไม่ทำบาปจะทำดีหลังให้สัจจะตอนไหว้พระสวดมนต์ แล้วเริ่มนั่งสมาธิ ที่เหลือจะเป็นเรื่องการเจริญ “จิตตภาวนา-จิตตวิสุทธิ” และ “ปัญญาภาวนา” ต่อไป ได้แก่ ทิฏฐิวิสุทธิ-กังขาวิตรณวิสุทธิ-มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ-ปฏิบัติภาวนาทัสสนวิสุทธิ-ญาณทัสสนวิสุทธิ หลังจากนั้น ก็จะ

เป็นขั้นตอนเข้าสู่ “อริยมรรค ๔-อริยผล ๔” โดยผ่าน “โคตรภูญาณ” จนถึงขั้นสุดท้าย นั่นคือ “ปัจจบวกขณญาณ” (อาสวักขยญาณ) เป็นอันสิ้นสุดญาณในวิปัสสนาในพระธรรมวินัยนี้ แล้ว ซึ่งเรียกว่า “จิตตภาวนา” [สมถผละ-ปัญญาในสมาธิ: ญาณทัสสนะ] กับ “ปัญญาภาวนา” [วิปัสสนาผละ-ปัญญาในวิปัสสนา: ญาณในวิปัสสนา]

ฉะนั้น ขั้นตอนการพัฒนาจิตให้เป็น “สมาธิ” นั้น จะเริ่มต้นตั้งแต่การเจริญ “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” อันเป็นพื้นฐานสำคัญในการปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นธรรมเครื่องเกื้อกูลความตรัสรู้และอริยมรรค ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔-สัมมปปธาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทรีย์ ๕-พละ ๕-โพชฌงค์ ๗-มรรคมืองค์ ๘ สำหรับด่านแรกสุดที่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องฝึกฝนตนเองให้เกิดความชำนาญหรือความคล่องแคล่ว คือ “สติปัฏฐาน ๔” ซึ่งประกอบด้วยฐานที่ตั้งสติให้ดำรงมั่น เพื่อก้าวสู่ฐานสมาธิอันทำให้จิตตั้งมั่นเป็นอารมณ์หนึ่งเดียว ได้แก่ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน-เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน-จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน-ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน โดยตั้งปทัฏฐานในการมโนการกรรมฐานใน ๔ อย่าง ด้วยปัญญาว่า “กายเวทนาจิตธรรมทั้งหลายเหล่านี้ ก็ลึกกว่ากายเวทนาจิตธรรม ไม่ใช่ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนราชา” [เพื่อให้จิตเจริญสู่สมาธิที่ประกอบด้วย “อุเบกขา” ในฉานสมาบัติที่เรียกว่า “จตุตถฉาน”] โดยพิจารณาทีละฐานที่ตั้งของสติ เมื่อจิตรวมกันเป็นหนึ่งเดียวแห่งสมาธิ ก็เป็นการนำเอา “สติปัฏฐาน ๔” ไปสัมพันธ์กับธรรมทั้งหลายที่เหลือใน “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” นี้ เพื่อเจริญ “จิตตภาวนา” และ “ปัญญาภาวนา” ต่อไป คำว่า “อนุปัสสนา + สติปัฏฐาน = ~นุปัสสนาสติปัฏฐาน” หมายถึง การพิจารณาอารมณ์แห่งกรรมฐานในฐานที่ตั้งแห่งสตินั้นๆ อยู่บ่อยๆ อย่างสืบเนื่องเป็นนิตย์ เพื่อทำให้เกิดปัญญาเห็นธรรม อย่างน้อยที่สุดก็ “อนุปัสสนา ๓” ได้แก่ (๑) “อนิจจานุปัสสนา” (๒) “ทุกขานุปัสสนา” และ (๓) “อนัตตานุปัสสนา” ดังนี้

(๑) “อนิจจานุปัสสนา” คือ พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “ชวนปัญญา” [ปัญญาเร็ว] ให้บริบูรณ์

(๒) “ทุกขานุปัสสนา” คือ พิจารณาเห็นสภาพแห่งทุกข์ ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “นิพเพธิกปัญญา” [ปัญญาทำลายกิเลส] ให้บริบูรณ์

(๓) “อนัตตานุปัสสนา” คือ พิจารณาเห็นความไม่มีตัวตน ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “มหาปัญญา” [ปัญญามาก] ให้บริบูรณ์

ข้อที่พึงพิจารณาในตอนนี้ คือ ความหมายของคำว่า “สมดุล-ดุลยภาพ-สมดุลยภาพ” [Equilibrium: A state in which opposing forces or influences are balanced or the state of being physically balanced] หมายถึง ภาวะที่ลงตัวพอเหมาะกันทุกส่วนองค์ประกอบทั้งในระบบและโครงสร้าง ภาวะที่ขาดแห้วหลุดหรือเกินขอบออกไปในหน่วยรวมนี้ ต้องประกอบด้วย “ความสมมาตร” [Symmetry: The quality of being made up of exactly similar parts facing each other or around an axis.] นั่นคือ ระบบหรือ โครงสร้างในสิ่ง ๒ สิ่ง ย่อมมีองค์ประกอบภายในที่คล้ายคลึงกันครบในทุกส่วนของหน่วยรวมของสิ่งนั้นๆ ดังเช่น “ขั้น ๕”

ย่อมเกิดขึ้นทั้งใน “โลกียธรรม” กับ “โลกุตตรธรรม” เพียงแต่ว่า ส่วนในฝ่ายแรกนั้น ประกอบด้วยกิเลสที่
 กลุ่มรวมหรือครอบงำจิตใจมนุษย์ ส่วนในฝ่ายหลังนั้น ปราศจากกิเลสกลุ่มรวมหรือครอบงำ เพราะฉะนั้น
 ในขณะนี้ เป็นการบรรยายในภาพรวม ถึง “ไตรสิกขา” ที่ประกอบด้วยหน่วยรวมย่อย ได้แก่ “ศีล-สมาธิ-
 ปัญญา” คำว่า “สมุคฺคยภาพ” ที่เกิดขึ้นในสิกขาทั้ง ๓ ประการ ต้องประกอบด้วย “ปัญญา” [สัมมาทิฏฐิ] อัน
 เป็นปทัฏฐานที่สำคัญยิ่ง ไม่เช่นนั้น ย่อมเรียกว่า “มัชฌิมาปฏิทา” ไม่ได้โดยเด็ดขาด ผิดทางอริยมรรค คือ
 “เส้นทางสายกลางแห่งปัญญา” [เพราะองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ “พระปัญญาธิกพุทธเจ้า-อุคฺคณฺฑิตฺตญฺญ
 โภทิสัตว์” ทรงเป็นพระโภทิสัตว์ที่มีปัญญามาก สามารถที่จะตรัสรู้ธรรมได้โดยเร็วพลันทันที เพราะพระ
 โภทิสัตว์ประเภทนี้ได้สร้างสมบารมีชนิดที่มีปัญญามาก แต่มีศรัทธาน้อย จิตใจใหม่ที่เกิดมาอยู่ภักทภักข์ของ
 พระตถาคตพระองค์นี้ ถ้าปราโมทย์ปีติยินดีมาก ก็ปฏิบัติธรรมให้จริงจัง เทวาทังหลายเข้าใจท่าน] ซึ่ง
 จะต้องประกอบด้วยองค์ธรรม ๓ ได้แก่

- (๑) **“เริ่มต้นด้วยปัญญา”** คือ มี “สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ” ที่สืบเนื่องจาก “โยนิโสมนสิการ-ปร
 โทโมสะ” หรือมีฉะนั้น ก็ต้องประกอบด้วย “วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ” คือ ธรรมที่เป็นภูมิของ
 วิปัสสนา นั่นคือ ธรรมทั้งหลายอันเป็นพื้นฐานที่จะมองดูรู้เข้าใจ ให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งตามเป็น
 จริง ได้แก่ “ขั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรีย์ ๒๒-อริยสัจ ๔” [อุปาทานขั้น ๕ เป็น
 ทุกข์] และ “ปฏิจสมุปบาท ๑๒-ปฏิจสมุปบันนธรรม: อัทธา ๓-สังขป ๔-สนธิ ๓-วัฏฏะ
 ๓-อาการ ๒๐-มูล ๒ รวมทั้ง กฎแห่งกรรม-กัมมัสสกตา”
- (๒) **“ดำเนินด้วยปัญญา”** คือ มี “สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ” เพราะมีความรู้เห็นถึง
 อรรถธรรมหรือประโยชน์สูงสุดแห่งการปฏิบัติธรรมว่า จะสามารถบรรลุความตรัสรู้ “สัมโพธิ
 ญาณ” ได้แน่นอน โดยเริ่มจากศีลที่บริสุทธิ์ จนเห็นว่า “ทำดียอมได้ดี ทำชั่วยอมได้ชั่วนะ” คือ
 บอกให้เลิกทำดี เว้นทำชั่ว คงเข้าใจดี ถ้ายังคิดชั่วๆ อยู่เลยชะ ละอายใจตัวเองบ้าง
- (๓) **“นำไปสู่ปัญญา”** คือ มี “สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ” เพราะเมื่อได้สร้างสมบุญบารมี
 อันเป็นฝ่ายกุศลดีแล้ว ย่อมส่งผลานิสงส์ให้เกิด “ปราโมทย์-ปีติ-ปีติสัทธิ-สุข-สมาธิ” [ธรรม
 สมาธิ ๕] เพราะยึดมั่นในการทำมาดี เป็นสุขทั้งในกาล ๓ อย่าง ได้แก่ “ก่อนทำ-ระหว่างทำ-
 หลังทำ” เมื่อมี “จิตตสมาธิ” คือ จิตตั้งมั่นในอารมณ์เดียว นั่นคือ “กุศลบุญ” ด้วยปัญญาเห็นศีล
 อันบริสุทธิ์ เป็นปัญญาที่ถูกต้องในปัจจุบันขณะ ก็ยิ่งมั่นใจมากยิ่งขึ้น ถ้าเจริญตามสมาบัติ ให้
 มั่นรู้แล้วรู้รอดไปเลย ไม่ต้องถึงแสดงสัจอีกต่อไป หรือระแวงพระธรรมวินัยนี้หลอกแล้วหรือ
 เปล่า ปัญญาในตอนนี้มี ความคมชัด อินทรีย์ก็แก่กล้า อะไรเข้ามาโดนใจ ก็ไม่หวั่นไหวหรือ
 ฟุ้งซ่านไปตามอย่างแน่นอน ก็ก้าวขึ้นยานสมณะนี้เลย ก็หมายเอา “จตุตถฌาน” ให้ได้ เพราะมี
 ฤทธิ์ปาฏิหาริย์หลายอย่าง ไม่สาธารณ์แก่ผู้ใจบาป จึงเกิดทั้ง อนุปพพนิโรธ ๘ ประการ-อภิญา
 ๕-ญาณ ๒-อรุปรมาณ ๔ และ โลกุตตรกุศลฌาน [อริยมรรค ๔-อริยผล ๔] อันนำไปสู่ปัญญา
 อันยิ่ง คือ ญาณในวิปัสสนา และ วิปัสสนาญาณ ๘ หรือเรียกรวมๆ ว่า “ญาณ ๑๖-โสฬสญาณ”

กล่าวโดยสรุป ในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติธรรมนั้น [การเจริญวิสุทธิ ๗ เพื่อชำระไตรสิกขาให้บริสุทธิ์หมดจด] จะต้องประกอบด้วยปัญญา ๓ ประการ (๑) “**ศีลบริสุทธิ์**” ทำให้เกิดปัญญาในการรักษาศีล (๒) “**สมาธิบริสุทธิ์**” ทำให้เกิดปัญญาชำระจิตให้ปราศจากนิวรณ์ ที่เป็นกิเลสเครื่องกีดกั้นการเข้าถึงความดี จนสามารถบรรลุโลกุตระด้วย “**เจโตวิมุตติ**” และ (๓) “**ปัญญาบริสุทธิ์**” ทำให้รู้เห็นความจริงโดยชอบ จนสามารถบรรลุโลกุตระด้วย “**ปัญญาวิมุตติ**” ฉะนั้น “**สมดุลยภาพแห่งไตรสิกขา**” ต้องเกิดขึ้นอย่างมีจริงที่เรียกว่า “**ญาณสัมปยุตต์**” คือ ประกอบด้วยปัญญาอันยิ่ง [สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ] และ “**โยนิโสมนสิการ**” อันเป็นการใช้เหตุผลอย่างถูกวิธี ในธรรมทั้งหลายทั้งปวงนั้น ที่จะสนับสนุนการตรัสรู้สัมโพธิญาณได้นั้น ก็มาประหลุมลงที่ “**อริยมรรคมีองค์ ๘**” [อริยอัฏฐังคิกมรรค] ข้อสำคัญ เมื่อเข้าใจถูกต้องดีแล้ว แล้วยังไม่ลงปฏิบัติจริงในชีวิต ก็ไร้ค่าเปล่าๆ เพราะเป็นพวกแมงอานหนังสือจนสติฟั่นเฟือน

อย่างไรก็ตาม เมื่อเห็น “**ลักษณะสากลแห่งธรรมทั้งปวง**” ที่เรียกว่า “**สมดุลยภาพแห่งพุทธะ**” ต้องทำความเข้าใจอะไรบ้างให้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้นว่า “**การบรรลุความตรัสรู้สัมโพธิญาณ**” ได้นั้น คือ คำว่า “**ปล่อยวาง-ความว่างเปล่า-อนัตตา-สูญตา-อุเบกขา**” เพราะตรงกับอรรถว่า “**ธรรมทั้งหลาย เป็นอนัตตา**” [มีความเกิดเป็นธรรมดา ย่อมมีความดับเป็นธรรมดา อย่าไปถือสาหาความกับสิ่งเหล่านี้] ซึ่งตรงกับ คำว่า “**ความหลุดพ้น-วิโมกข์**” เพราะฉะนั้น “**ปัญญา-Wisdom**” ต้องแผ่ไปในทุกส่วนทุกขั้นตอนของการปฏิบัติธรรม [ไตรสิกขา] โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้วยอรรถว่า “**ญาณ-ญาณ**” [ฝ่ายวิปัสสนา-ปัญญาในวิปัสสนา] คือ **ความหยั่งรู้-ปริชาหยั่งรู้** กับ “**อภิปัญญา-อภิปัญญา**” [ฝ่ายสมณะ-ปัญญาในสมาธิ] คือ **ความรู้ کمชัด-ความรู้ยิ่งยวด** รวมทั้ง “**วิชา-วิชา**” คือ **ความรู้แจ้ง-ความรู้วิเศษ** ถ้าเป็นพระอรหันต์ ก็คือ “**จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิชา-แสงสว่าง**” เพราะฉะนั้น “**สมดุลยภาพแห่งปัญญา**” ต้องสัมปยุตต์อยู่ใน “**ภาวนา ๒**” คือ การฝึกอบรมจิตใจ ทั้งฝ่าย “**สมถภาวนา**” คือ **การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ-การฝึกสมาธิ** และฝ่าย “**วิปัสสนาภาวนา**” คือ **การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง-การเจริญปัญญา** ข้อพึงระวังเป็นอย่างมาก: การปฏิบัติธรรมไม่ได้มีจุดประสงค์ทำให้ร่ำรวยทรัพย์สินในทางโลก มีแต่เพิ่มมูลค่าใน “**อริยทรัพย์ ๗: ศรัทธา-ศีล-hiri-โอตตปปะ-พาหุสัจจะ-จาคะ [ทาน]-ปัญญา**” เท่านั้น ไม่ใช่เพิ่มมูลค่าในตลาดหุ้นแห่งประเทศไทย อย่าไปหลอกพระสงฆ์ให้นั่งสมาธิคูณมูลค่าตลาดหุ้น “**นรก**” [ความเดือดร้อน] นั้น มีจริง

- (๑) “**ศรัทธา**” คือ ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำ
- (๒) “**ศีล**” คือ การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ประพฤติถูกต้องดีงาม
- (๓) “**หิริ**” คือ ความละอายใจต่อการทำความชั่ว
- (๔) “**โอตตปปะ**” คือ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว
- (๕) “**พาหุสัจจะ**” คือ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก
- (๖) “**จาคะ**” คือ ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
- (๗) “**ปัญญา**” คือ ความรู้ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล

ให้พิจารณาเรื่อง “อุเบกขา-อทุกขมสุขเวทนา” ในเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ดังนี้

สติปัฏฐานสูตร

ว่าด้วย เวทนาคืออรุปกัมมัญฐาน

(พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 734-735 FILE 17)

แต่ในสติปัฏฐานสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะตรัสบอก “อรุปกัมมัญฐาน” จึงได้ตรัสไว้ด้วยอำนาจแห่งเวทนา เพราะว่า เมื่อตรัสบอก “ด้วยสามารถแห่งผัสสะ” หรือ “ด้วยสามารถแห่งวิญญาน” [ฉะนั้น] กัมมัญฐานจะไม่ปรากฏ จะปรากฏเหมือนความมืด ส่วนที่ตรัสบอก “ด้วยสามารถแห่งเวทนา” กัมมัญฐานจะปรากฏเพราะเหตุไร

เพราะกัมมัญฐานจะปรากฏ ก็เพราะ “เวทนา” เกิดขึ้น จริงอยู่ “ความเกิดขึ้นแห่งสุขเวทนาและทุกขเวทนา” จะปรากฏต่อเมื่อ “ความสุข” เกิดขึ้น ได้แก่ “ความสุข” ที่เกิดขึ้นทำให้สิ้นไปทั้งร่าง ไหลเอิบอาบไปจนทั่วมทันทัน [หัวใจ] เหมือนการ ได้คัมเนยใสที่กวนตั้งร้อยครั้ง เหมือนให้ทาน้ำมันที่หุงแล้วร้อยครั้ง และเหมือนให้ดับความร้อนด้วยน้ำพันหม้อ ทำให้เปล่งวาจาออกไปว่า “สุขทนอ สุขทนอ” ดังนี้ทีเดียว [และ] ต่อเมื่อ “ความทุกข์” เกิดขึ้น ได้แก่ “ความทุกข์” ที่เกิดขึ้น ทำให้สิ้นไปทั้งร่าง ไหลเอิบอาบไปจนทั่วมทันทัน [หัวใจ] เหมือนให้เข้าไปสู่เปลวไฟที่ร้อนระอุเหมือนถูกลาดด้วยน้ำทองแดงที่ละลายกว้าง และเหมือนโยนค้อนไฟเข้าไปในป่าที่มีหญ้าแห้งและต้นไม้ยืนต้นตาย ถึงกับให้ร้องครวญครางว่า “ทุกข์จริง ทุกข์จริง” การเกิดขึ้นแห่ง “สุขเวทนา” และ “ทุกขเวทนา” จะปรากฏขึ้นได้ด้วยอาการอย่างนี้

ส่วน “อทุกขมสุขเวทนา” [อุเบกขา] แสดง [ให้เห็น] ได้ยาก มีคมน ไม่แจ่มชัด “อทุกขมสุขเวทนา” นั้น จะปรากฏแก่พระโยคาวจรผู้ขี้อถือ โดยนัยว่า “อทุกขมสุขเวทนา” มีอาการเป็นกลาง โดย “**การถึงความตำราญ และไม่ตำราญ**”

ในเมื่อ “สุขและทุกข์” หมดไป เปรียบเหมือนอะไร เปรียบเหมือน “นายพรานเนื้อ” ตามรอยเนื้อตัวที่กระโดดขึ้นพลาญหินในระหว่างทาง แล้วหนีไปได้ [เขา] เห็นรอยเท้า ทั้งฟากนี้ ทั้งฟากโน้นของพลาญหิน แม้จะไม่เห็น [รอยเท้า] ตรงกลาง [บนพลาญหิน] ก็ทราบได้โดยนัยว่า “เนื้อตัวที่ขึ้นทางฟากนี้ แล้วไปลงทางฟากโน้นคงจะผ่านไปด้านนี้บนพลาญหินตรงกลาง ฉันใด ‘ความเกิดขึ้นแห่งสุขเวทนา’ ก็ฉันนั้น จะปรากฏเหมือนรอยเท้า [ของเนื้อปรากฏ] ในที่ที่มันจะขึ้นไป ‘ความเกิดขึ้นแห่งทุกขเวทนา’ จะปรากฏเหมือนรอยเท้า [ของเนื้อปรากฏ] ในที่ ๆ มันลงแล้วจะนั่น”

“อทุกข์มสุขเวทนา” [อุเบกขา] จะปรากฏแก่พระโยคาวจรผู้ยึดถือโดยนัยว่า “อทุกข์มสุขเวทนา” มี “อาการ เป็นกลาง” โดย “ทั้งความสำราญและความไม่สำราญ” ในเมื่อสุขและทุกข์หายไป เหมือนการยึดถือโดยนัย ว่า “ผ่านไปตรงกลางนี้แหละ” โดย “**ขึ้นทางฟากข้างนี้ แล้วลงทางฟากข้างโน้น**” ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงสติปัญญา โดยตรัสรูปกัมมัญฐานก่อนแล้ว ยัง “**อรุปกัมมัญฐาน**” ให้บังเกิด ด้วย “อำนาจแห่ง เวทนา” ในภายหลัง

จบ เวทนานุปัสสนา [ส่วนต้น] -----

ฉะนั้น คำว่า “อทุกข์มสุขเวทนา-อุเบกขา” [ตัดรรมผัสตัดตา-ความเป็นกลางในอารมณ์นั้นๆ] นั้น ย่อมแสดง ถึงภาวะที่กลาง คือ มี “ภาวะแห่งสมดุลยภาพ” [อาเนชญาแห่งจตุตถฌาน] เกิดขึ้น ระหว่าง “กุศลธรรม” กับ “อกุศลธรรม” เพราะฉะนั้น ภาวะจิตในขณะที่เสวยจตุตถฌานผลสมาบัตินั้น “สมาธิแห่งฌาน” [ปัญญาใน สมาธิ-ญาณทัสสนะ] เนื่องด้วยสติบริสุทธิ์คมชัดเป็น “อำนาจแห่งอุปัญฐาน” มีปัญญาส่องใสเป็นจิตที่ ประภัสสรด้วย “ศรัทธาแห่งอิโมกข์” จึงมีทั้ง “ญาณ” และ “แสงสว่าง” บังเกิดขึ้นในขณะเดียวกัน] พร้อมด้วย “ปัญญาในวิปัสสนา-ปัญญาญาณ” ที่เกิดขึ้น นอกเหนือจาก ยังมีผลานิสงส์แห่งจตุตถฌานอีกประการ หนึ่ง คือ เกิด “ปัญญาเห็นธรรม” คือ ความรู้รอบที่เป็น “สัมมาทิฐิ” [ปัญญาในทริยแก่กล้า] ไม่ยอมก้มหัวให้ กิเลสทั้งหลายอีกต่อไป เห็นพิษภัย และเบื่อหน่าย “สังขารนิमित”ทั้งหลาย จึงเกิด “อุเบกขา” [“สังขารูปกขา ญาณ” (ข้อ ๘ ในวิปัสสนาญาณ ๘) หมายถึง ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร คือ เมื่อพิจารณา สังขารต่อไป ย่อมเกิดความรู้เห็นสภาวะของสังขารตามความเป็นจริง ว่ามีความเป็นอยู่เป็นไปของมันอย่าง นั้นเป็นธรรมดา จึงวางใจเป็นกลางได้ ไม่ยินดียินร้ายในสังขารทั้งหลาย แต่นั้นมองเห็นนิพพานเป็นสันติบท ญาณจึงแล่นมุ่งไปยังนิพพาน เลิกละความเกี่ยวเกาะกับสังขารเสียได้] ซึ่งทำให้เห็นหนทางที่จะทำให้หลุด พ้นอย่างแท้จริงจากกิเลสทั้งหลาย [ทุกขานิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ์] ด้วยการเข้าถึง “โลกุตตรธรรม ๘: อริยมรรค ๔-อริยผล ๔-นิพพาน ๑” เพราะฉะนั้น “สมดุลยภาพแห่งอุเบกขา” ในการเจริญภาวนากรรมฐาน นั้น ต้องเกิดขึ้นคู่กันอย่างสมดุลระหว่าง “อุเบกขาแห่งจตุตถฌานในสมถภาวนา” [ฌานูปกขา] อันจะเป็น ส่วนเกื้อกูล “เจโตวิมุตติ” [สมาธิ ๓: สุญญตสมาธิ-อนิมิตตสมาธิ-อัปปมิตตสมาธิ] กับ “สังขารูปกขาญาณ แห่งวิปัสสนาญาณ ๘ ในวิปัสสนาภาวนา” อันจะเป็นส่วนเกื้อกูล “ปัญญาวิมุตติ” [วิโมกข์ ๓: สุญญตวิโมกข์-อนิมิตตวิโมกข์-อัปปมิตตวิโมกข์] เพราะจะมี “อุเบกขา” อยู่เพียงข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้ แต่อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เข้าใจอย่างครอบคลุมเกี่ยวกับ “สมดุลยภาพแห่งอุเบกขา” ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ให้พิจารณาหัวข้อธรรม “อุ บกขา ๑๐” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

“อุเบกขา ๑๐” หมายถึง เห็น โดยความเข้าถึง ด้วยเห็นเสมอ คือ เป็นผู้ไม่ตกไปในฝักใฝ่เลยเห็น ผู้พร้อมเพียง ด้วย “ตติยฌาน” เรียกว่า “ผู้มีอุเบกขา-อุเบกข โภ” เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยอุเบกขานั้น ซึ่งบริสุทธิไพบูลย์มีกำลัง ได้แก่ ตัตรมัชฌัตตอุเบกขา ๑ พรหมวิหารอุเบกขา ๑ โภชณังอุเบกขา ๑ ฉฬงฺกุเบกขา ๑ ฌานอุเบกขา ๑ ปาริสุทธิอุเบกขา ๑ วิปัสสนุเบกขา ๑ สังขารุเบกขา ๑ เวทนุเบกขา ๑ และ วิริยุเบกขา ๑ (พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้าที่ 510 -513 FILE 68) ดังนี้

- (๑) “**ตัตรมัชฌัตตอุเบกขา**” คือ อุเบกขาที่นำสหชาตธรรมไปเสมออันมาใน “*เยวาปนกกรรม*” ได้แก่ นันทะ ๑ อธิโมกข์ ๑ มนสิการ ๑ ตัตรมัชฌัตตตา ๑ กรุณา ๑ มุทฺตา ๑ กายทฺวจริตวิริติ ๑ วิทฺทจริตวิริติ ๑ มิจฺจาชีววิริติ ๑
- (๒) “**พรหมวิหารอุเบกขา**” คือ อุเบกขาอันเป็นอาการของความเป็นกลางในสัตว์ทั้งหลายที่จิตแผ่ออกไปทิศหนึ่ง
- (๓) “**โภชณังอุเบกขา**” คือ อุเบกขาอันเป็นอาการของความเป็นกลางของธรรมอันเกิดร่วมกันที่อาศัย “*วิเวก*” คือ ความสงัดที่ปลีกออกจากกิเลส
- (๔) “**ฉฬงฺกุเบกขา**” คือ อุเบกขาอันเป็นอาการของความไม่ละความเป็นปรกติอันบริสุทธิ ในคลอง “*อารมณฺ ๖*” (รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธรรมารมณ) ทั้งที่นำปรารภและไม่นำปรารภใน “*ทวาร ๖-อินทริย ๖*” (ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ)
- (๕) “**ฌานอุเบกขา**” คือ อุเบกขาอันยังธรรมที่ไม่ตกไปในฝักฝ่ายให้เกิดในฌานนั้น แม้เป็นสุขอย่างเลิศอยู่ก็ตาม
- (๖) “**ปาริสุทธิอุเบกขา**” คือ อุเบกขาอันไม่ขวนขวาย แม้ในความสงบจากธรรมเป็นข้าศึก บริสุทธิจากธรรมเป็นข้าศึกทั้งหมด โดยเข้า “*จตุตถฌาน*” มีอุเบกขาเป็นเหตุให้ “*สติ*” บริสุทธิ
- (๗) “**วิปัสสนุเบกขา**” คือ อุเบกขาที่เป็นกลางในการค้นคว้าโดยละสิ่งที่มีที่เป็นด้วยอนัตตตา
- (๘) “**สังขารุเบกขา**” คือ อุเบกขาอันเป็นกลางในความไม่ยึดถือการดำรงอยู่ในความพิจารณา “*นิรรม*” ด้วยอำนาจวิปัสสนา
- (๙) “**เวทนุเบกขา**” คือ อุเบกขาที่ไม่รู้ทุกข์ไม่รู้สุขโดยจิตเป็นกามาวจรกุศล
- (๑๐) “**วิริยุเบกขา**” คือ อุเบกขาอันได้แก่ความเพียรไม่ย่อหย่อน ด้วยการปรารถถึงความไม่เที่ยง ที่ได้ใจถึง “*อุเบกขานิमित*” ตลอดกาล

ในการค้นพบและรู้เห็นแจ้งในเรื่อง “อุเบกขา” ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ ย่อมถือได้ว่า เป็นการวางรากฐานด้วยความรู้ในศาสตร์สมัยใหม่หลายๆ สาขา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์ความรู้ในวิชาวิจัยกับสถิติเพื่อการวิจัย ได้แก่ ค่าคะแนนเฉลี่ย [Mean] และ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน [Standard Deviation] เป็นต้น ซึ่งเป็นสถิติที่ใช้ในการตรวจสอบทัศนคติหรือความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างในแบบสอบถาม ที่เก็บรวบรวมจากแหล่งข้อมูลที่กำหนดไว้ตามระยะเวลาของการศึกษาวิจัย ฉะนั้น ค่าคะแนนเฉลี่ยจึงเป็นค่าที่เป็นกลาง ถือว่าไม่มีความลำเอียง มีความเป็นกลางมากที่สุดในช่วงข้อมูลนั้น ส่วน “อุเบกขา” ก็คือ ค่าของภาวะจิตที่เป็นกลาง

ต่ออารมณ์ต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาในจิต โดยวางใจเป็นกลางเพราะความนึกคิดที่เข้ามาเหล่านั้น เป็นพิษภัยแห่งกิเลส ไม่ควรไปยึดมั่นใส่ใจในสิ่งเหล่านั้น มีแต่จะสร้างความนึกคิดที่ผิดเพี้ยนจากความเป็นจริง และหนีจากภาวะที่เป็นจริง สุดท้าย ทำให้ตกอยู่ในวังวนของ “สังสารทุกข์แห่งภวัจกร” ที่ไม่มีวันสิ้นสุด แต่งานวิจัยทางโลกนั้น ไม่สามารถค้นหา “ค่าของศูนย์บริสุทธิ” [Absolute Zero Value = ± 0] ได้จริง เพราะจิตของปุถุชนไม่ใช่จิตของพระอรหันต์นั่นเอง แต่จิตของพระอรหันต์เป็น “กิริยาจิต” คือ จิตที่เป็นเพียงอากาศแสดง ไม่มีผลเป็นอกุศลธรรมใน “กิเลส-กรรม-วิบาก = วัฏฏะ ๓” แต่ประการใด ฉะนั้น พระอรหันต์จึงเป็นบุคคลผู้ผ่านการพัฒนาจิตเป็น “จุดตถุณานุกูลจิต-โลกุตตรกุศลมานจิต” ถึงพร้อมด้วย “อุเบกขา ๑๐” ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ฉะนั้น เมื่อพิจารณา “จุดตถุณามี ๑๓ ประเภท” ในรายละเอียดเพิ่มเติม จะพบว่า มีธรรม ๕ ประการ อันเกิดอิทธิพลของ “อุเบกขา-เอกัคคตา” ได้แก่ (๑) อนุปปพนิโรธ ๕ ประการ (๒) อภิญญา ๕ (๓) ญาณ ๒ (๔) อรูปฌาน ๔ และ (๕) โลกุตตรกุศลมาน ดังนี้

“จุดตถุณามี ๑๓ ประเภท” คือ อิทธิฤทธิ์แห่งจุดตถุณานที่ทำให้เกิดคุณวิเศษต่างๆ ๕ ประการ ได้แก่

(๑) หมดอนุปปพนิโรธ คือ ธรรมเครื่องอยู่ที่ประณีตต่อกันขึ้นไปโดยลำดับในสมาธิ

(๑) “บาทแห่งฌานทั้งปวง” คือ “รูปฌาน ๔-อรูปฌาน ๔” และ “นิโรธสมาบัติ” [สัจจญาณเวทิตนิโรธ]

(๒) หมดอภิญญา คือ ความรู้ยิ่งยวด

(๒) “อิทธิวิธี-อิทธิวิธีญาณ” คือ ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้

(๓) “ทิพพโสท-ทิพพโสทญาณ” คือ ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์

(๔) “เจโตปริยญาณ” คือ ญาณที่ให้กำหนดใจคนอื่นได้

(๕) “ปุพเพนิวาสานุสสติ-ปุพเพนิวาสญาณ” คือ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้

(๖) “ทิพพจักขุ-ทิพพจักขุญาณ” คือ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์

(๓) หมดญาณ คือ ปรีชาหยั่งรู้-ปัญญาหยั่งรู้

(๓) “ยถากัมมุปคตญาณ-อดีตังสญาณ” คือ ญาณหยั่งรู้ส่วนอดีตและสาวหาเหตุปัจจัยอันต่อเนื่องมาได้

(๔) “อนาคตังสญาณ” คือ ญาณหยั่งรู้ส่วนอนาคตและหยั่งผลที่จะเกิดสืบต่อไปได้

(๔) หมดอรุปลฌาน คือ อรูปฌาน ๔ ที่เป็นบาทฐานในการเข้านิโรธสมาบัติ

(๕) “อากาศานัญญาตณณาน” คือ มนสิการว่า “อากาศหาที่สุคมิได้”

(๑๐) “วิญญาณัญญาตณณาน” คือ มนสิการว่า “วิญญาณหาที่สุคมิได้”

(๑๑) “อากิญจัญญาตณณาน” คือ มนสิการว่า “ภาวะไม่มีอะไรเลย”

(๑๒) “เนวสัจญญาตณณาน” คือ มนสิการว่า “ภาวะมีสัจญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัจญญาที่ไม่ใช่”

(๕) หมดโลกุตตระ คือ ภาวะเหนือโลกียธรรม ที่จิตปราศจากกิเลสและทุกข์แล้ว

(๑๓) “โลกุตตรจุดตถุณาน” คือ จิตน้อมถึง “เจโตวิมุตติ” [สุญญุตสมาธิ-อนิมิตตสมาธิ-อัปณิหิตสมาธิ]

ในประการสุดท้ายนี้ ให้พิจารณาถึงแนวคิด [Approach] เชิงทฤษฎีเกี่ยวกับหมวดกรรมในการปฏิบัติธรรม ได้แก่ (๑) “ปฏิบัติศีลธรรม” และ (๒) “ปฏิเวธศีลธรรม” ซึ่งหมายถึง “การย่อยความคิด” เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ ขึ้นเพิ่มเติมจากองค์ความรู้เดิมที่มีอยู่ และ “การตกผลึกทางความคิด” เพื่อให้เป็นองค์ความรู้พื้นฐานที่จะทำให้เกิดแรงดลบันดาลใจหรือความรู้ริเริ่มในสิ่งใหม่ๆ ขึ้นมา ซึ่งเป็นการพัฒนาวิวัฒน์ปัญญาอยู่ตลอดเวลา ให้ทันยุคสมัยปัจจุบัน แต่เป็นองค์ความรู้ที่มีรากฐานภูมิหลังที่เป็นแก่นแท้ทางพระศาสนา ไม่ใช่แค่แปลงจนเข้าป่าดงพงไพร คือ “ลัทธิถอยหลังเข้าคลอง” [Regressive Sects] แต่ถ้านำหลักกรรมมาอธิบายประยุกต์ให้เข้า “ทฤษฎี” หรือ “หลักการ” ทางวิทยาศาสตร์ได้อย่างมีเหตุผลนั้น ก็เป็นความคิดในเชิงสร้างสรรค์ ถึงแม้จะไม่ใช่วิธีทางที่ช่วยให้หลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวงได้ เช่น พระธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยกตัวอย่าง แนวความคิดเกี่ยวกับ “สมดุลภาพ” [Equilibrium] กับ “ความสมมาตร” [Symmetry] ใช้เป็นแนวคิดในการศึกษาทฤษฎีในศาสตร์สมัยใหม่สาขาต่างๆ ในความเป็นจริง แนวความคิดนี้ ก็มีในพระไตรปิฎก ที่ผู้ศึกษาพระธรรมจะสามารถคิดได้หรือไม่ได้ ก็ขึ้นกับ “ภูมิรู้-ภูมิธรรม-ภูมิปัญญา” ของแต่ละบุคคล ภูมิปัญญาทางโลกนั้น ถึงจะเรียกว่า “ดิรัจฉานวิชา” [ความรู้ที่ไม่ได้ช่วยให้หลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งหลาย] แต่ก็ เป็น “ทักษะการคิดขั้นพื้นฐาน” และ “ทักษะการคิดขั้นสูง” [จินตมยปัญญา-สุตมยปัญญา] ที่สามารถนำมาประยุกต์ดัดแปลงใช้ในการเจริญภาวนากรรมฐาน ที่เรียกว่า “ภาวนาปัญญา” คือ ปัญญาที่ต่อยอดจากภูมิรู้ทางโลกด้วยการเจริญปัญญาภาวนาให้มาก ให้บริบูรณ์สมบูรณ์เป็นที่สุดอย่างยิ่ง ในวิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่เรียกว่า “ปัญญาในสมาธิ” และ “ปัญญาในวิปัสสนา” หรือ เรียกรวมๆ ว่า “พุทธปัญญาญาณ” [ปัญญาญาณ ๑๓] ทั้งหลาย ซึ่งพระอรชยสาวกของตถาคตมีปริชาเข้าถึงได้ ยกเว้น บรรดาปัญญาญาณที่ไม่สาธารณแก่พระอรชยสาวกทั้งหลาย (ข้อ ๖๘-๗๓) ได้แก่ “อินทริยปโรปริยัตตญาณ-อาสยานุสยญาณ-ยมกปาฏิหาริยญาณ-มหากรณาสมาปัตติญาณ-สัพพัญญุตญาณ-อนาวรณญาณ” เพราะฉะนั้น ทักษะการคิดในเชิงเปรียบเทียบและเทียบเคียงระหว่าง “ศาสตร์ทางโลก” กับ “พระธรรมคำสอนของพระศาสดา” นั้น จึงเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญสำหรับพุทธศาสนิกชน เพราะแสดงถึงความมีปัญญาแตกฉานทางปฏิภาณ [ปฏิภาณปฏิสัมภิตา] เพื่อนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพในสังคม โดยให้ยึดมั่นใน “กุศลวิตก ๓” หมายถึง ความตรึกที่เป็นกุศล-ความนึกคิดที่ดีงาม ได้แก่ (๑) “เนกขัมมวิตก” คือ ความตรึกปลอดจากกาม ความนึกคิดในทางเสียสละ ไม่คิดในการปรนปรีอสนองความอยากของตน (๒) “อพยบาทวิตก” คือ ความตรึกปลอดจากพยาบาท ความนึกคิดที่ประกอบด้วยเมตตา ไม่ขัดเคืองหรือเพ่งมองในแง่ร้าย และ (๓) “อวิหิงสาวิตก” คือ ความตรึกปลอดจากการเบียดเบียน ความนึกคิดที่ประกอบด้วยกรุณาไม่คิดร้ายหรือมุ่งทำลาย และประการสำคัญ “อย่าเฝ้าเงาหลงมลายในสิ่งที่ไม่ควร” ก็ให้ดำรงชีวิตให้สมดุลภาพร่วมกับผู้อื่นในสังคม อย่าให้คนอื่นมาจูงจมูกหลงทิศหลงทางก็แล้วกัน ขอให้ เป็น ๓ อย่าง (๑) ผู้รู้ (๒) ผู้ตื่น (๓) ผู้เบิกบานด้วยประการฉะนี้.

